

A HATÁRVÉDELEM KÜLÖNLEGES PRIORITÁSAI MAGYARORSZÁGON 1947 – 1956

1. Magyarország régi-új határai a párizsi békeszerződést követően

1947. február 10-én Párizsban a győztes Szövetséges Nagyhatalmak aláírták Bulgáriával, Finnországgal, Magyarországgal, Olaszországgal és Romániával a második világháborút lezáró békeszerződést. A békeszerződés által megállapított régi-új határok lényegében megegyeztek az 1920. június 4-én a Versailles melletti Nagy-Trianon palotában aláírt első világháborút lezáró békeszerződésben foglaltakkal. A Párizsban aláírt békeszerződésekben a Szövetséges Nagyhatalmak tovább érvénytelenítették a két világháború között a fasiszta Németország irányításával létrehozott valamennyi nemzetközi egyezményt, így a magyar területgyarapítást lehetővé tevő bécsi döntéseket is.

„2. Az 1940. évi augusztus hó 30-án kelt bécsi választott bírósági határozat rendelkezései semmiseknek és érvényteleneknek jelentetnek ki. Magyarország és Románia között az 1938. évi január hó 1-én fennállott határ ezzel visszaállítatik....

4. a) Az 1938. évi november hó 2-án kelt bécsi választott bírósági határozat rendelkezései semmiseknek és érvényteleneknek jelentetnek ki.”¹⁷⁶

Annak ellenére, hogy a trianoni magyar határok ismét érvénybe léptek, Magyarország szomszédságában egy új állam, a Szovjetunió jelent meg.

„3. A Magyarország és a Szocialista Szovjet Köztársaságok Uniója közötti határ, attól a ponttól kezdve, amely közös e két Állam és Románia határai között, addig a pontig, amely közös e két Állam és Csehszlovákia határai között, a Magyarország és Csehszlovákia közötti előbbi határvonalban állapítatik meg, úgy amint az 1938. évi január hó 1-én fennállott.”¹⁷⁷

Csehszlovákia, amely a második világháború előtt az európai nagyhatalmak osztozkodásának lett az áldozata és tűnt el a térképről, a második világháborút követően ismét elnyerte önálló államiságát. A prágai kormány öröme azonban nem lehetett teljes, hiszen a mai Kárpátaljai területet „önként” át kellett adnia a Szovjetunióknak. A szovjet vezetés készséggel el is fogadta ezt a „prágai ajánlatot”, mivel a második világháború harcai során felismerték a Kárpát medencébe vezető utak stratégiai fontosságát. A csehszlovák területvesztést azonban az sem tudta kompenzálni, hogy a Szövetséges Nagyhatalmak képviselői támogatták a prágai kormányzat Pozsony stratégiai védelmének megerősítését szolgáló koncepciókat.

„Magyarország átengedi Csehszlovákiának Horvátjárfalu, Oroszvár és Dunacsun községeket...”¹⁷⁸

¹⁷⁶ A magyar békeszerződés (1947. február 10.) In. Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1945–1982 A második világháború utáni korszak legfontosabb külpolitikai szerződésai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó – Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 78. o.

¹⁷⁷ Halmosy i.m. 78. o.

¹⁷⁸ Halmosy i.m. 79. o.

A Párizsban aláírt békeszerződés rendezte Magyarország nemzetközi státuszát, és pontosan meghatározta a jövőbeni magyar haderő szerkezetét és nagyságát. Ennek értelmében Magyarország a jövőben maximum 65 000 fős szárazföldi haderővel és 5 000 főt meg nem haladó légierővel rendelkezhetett.¹⁷⁹ A békeszerződést a Magyar Nemzetgyűlés érzelmeiktől fűtött vitát követően 1947. június 27-én elfogadta, és még ez év szeptember 15-én az hatályba is lépett. Magyarország a békeszerződés érvénybe lépésével ismét önálló és jogilag független államként jelent meg a nemzetközi életben.

2. A nagyhatalmi érdekszférák kialakulása

Párizsban azonban a Szövetséges Nagyhatalmaknak nem sikerült minden kérdésben megnyugtató döntést hozni. A háborút kirobbantó Németország jövőbeni sorsáról a győztesek nem rendelkeztek kiforrott, egységes állásponttal. Annak ellenére, hogy a korábbi nagyhatalmi csúcstalálkozókon napirendre került Németország háború utáni helyzetének rendezése, a szövetségesek mindig egy háború utáni időszakra halasztották el a döntést erről a kérdéssről. Ennek hátterében azok az ellentétes nagyhatalmi érdekek húzódtak meg, amelyek a csúcstalálkozókon készült feljegyzésekből is jól érzékelhetőek. Nem csoda, hogy a szövetségesek prolongálták a német kérdés megoldását, hiszen a háború időszakában a legfontosabb cél számukra Németország katonai legyőzése volt. A történelemben számtalan olyan az ellenséggel hadban álló szövetség bomlott már fel, amelyekben a szövetségesek fontosabbnak tartották a háború utáni érdekeik érvényesítését, mint a velük adott pillanatban szemben álló ellenség legyőzését.

A Párizsi Békekonferencia után a német kérdés nyitottsága azonban azt is jelezte, hogy a korábbi szövetségesek között a megromlott viszony, és az egymással ellentétes érdekek realizálása eredményeként fokozatos szemben állás alakult ki a Szovjetunió és az angolszász hatalmak között (Amerikai Egyesült Államok, Nagy Britannia). A békeszerződés aláírását követően azonban az is hamar világossá vált, hogy Nagy Britannia a háborúban, oly mértékben kimerült, hogy nem tudta azokat a nagyhatalmi feladatait ellátni, amelyeket korábban különböző nemzetközi szerződésekben vállalt. 1947 második felére mindezek eredményeként az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió maradt „állva” a nagyhatalmi küzdőtéren.

A két nagyhatalom egyaránt arra törekedett, hogy saját határaitól minél messzebb tolja ki az általa ellenőrzött ütközőzóna határát, ezzel is növelve saját biztonságát. Az ütköző zónák nagyságát alapvetően befolyásolta, hogy a XX. század második felének hadviselésére a nagymértékű motorizáció eredményeként a látványosan megnövekedett mozgékonyosság, és a hatalmasra duzzadt pusztítóerő, benne az atom és más tömegpusztító fegyverekkel, vált jellemzővé. Ami a nagyhatalmi gondolkodásban logikusnak látszik, az a kisállamok számára viszont olyan kényszerű orientálódási pont, amelyet mindenképpen figyelembe kell venni, hogy fennmaradhassanak. Ennek a belátása általában a mindenkori politikai elitnek azon részének a feladata, amelyek felelősek adott ország irányításáért. A történelem számtalan olyan nemzeti függetlenségi törekvést ismer, amely ugyan fellázadt a nagyhatalmi érdekpolitika ellen, de közülük csak azok vezettek sikerre, amelyek a külföld hathatós támogatását is élveztek.

1947–1948 folyamán a szovjet–amerikai ellentét oly mértékben kiéleződött, hogy az általuk ellenőrzött térségekben csak azok a politikai erők jutottak hatalomra, amelyek

¹⁷⁹ Halmosy i.m. 82. o.

fenntartások nélkül, készek voltak velük együttműködni. Ennek a folyamatnak az eredményeként Európa nyugat részében amerikai mintára a polgári demokrácia elveit vallók, míg kontinensünk keleti felében a sztálini szovjetmintájú államberendezkedést kialakítók kerültek döntési pozíciókba. Ezt követően Európa két fele egymástól olyan eltérő fejlődési úton indult el, amely alapvetően meghatározta kontinensünk népei életét és gondolkodását.

3. A magyar belpolitikai fordulat és annak hatásai

A szovjet–amerikai ellentétek kiéleződésével párhuzamosan Magyarországon is felerősödtek a politikai harcok. A Rákosi Mátyás vezette Magyar Kommunista Párt (MKP) az államirányítás valamennyi posztját fokozatosan megszerezte. Rákosiék tudatosan számolták fel, illetve szorították háttérbe azokat a politikai pártokat, amelyek nem szimpatizáltak a kommunista ideológiával. Ezzel párhuzamosan, a párizsi békeszerződés 6. cikkelyében foglaltakat messze meghaladva, az MKP vezetése kádereivel átvizsgálta és eltávolította a honvédségből, a rendőrségből és a magyar közigazgatás valamennyi szintjéről a velük nem szimpatizálókat.

„Magyarország meg fogja tenni a szükséges lépéseket aziránt, hogy biztosítsa az alább említett személyeknek letartóztatását és bírósági eljárás végett kiadatását:

a) a háborús bűnök, valamint a béke és az emberiség ellen elkövetett bűnök elkövetésével, elrendelésével, avagy az ilyenekben való részességgel vádolt személyek;”¹⁸⁰

A fokozódó nagyhatalmi szembenállás eredményeként egyre jobban kiéleződő külpolitikai légkör hatásait kihasználva az MKP vezetése tudatosan törekedett befolyásának növelésére. Ennek eredményeként feszült belpolitikai légkörben került sor 1947. augusztus 31-én a magyar országgyűlési választásokra. A választásokat ugyan biztosan nyerte meg az MKP, azonban a választási győzelmét a később kitudódott, a végeredményt érdemben nem befolyásoló választási csalás beárnyékolta. Az MKP aktivistái közül többen is, hogy bebiztosítsák pártjuk választási győzelmét, névjegyzék kivonat (kékcédula) felhasználásával, két helyen is szavaztak. Erre lehetőséget a korabeli választási törvény adott, amely kimondta, hogy a választási ellenőrök, és a választások napján nem a lakóhelyükön tartózkodók máshol is leadhatták szavazatukat.¹⁸¹ A választási eredmény kihirdetését követően az MKP szövetségeseivel, a Szociáldemokrata Párttal (SZDP), a Független Kisgazdapárttal (FKgP) és a Nemzeti Parasztpárttal (NPP) hozzáfűzte az új magyar kormány megalakításához. A kezdeti kormányalakítási tárgyalásokat megnehezítette, hogy a korabeli hazai közvélemény jelentős részével együtt érezve az SZDP vezetésében többen is kétségbe vonták a választások végeredményének hitelességét. A szociáldemokraták és a kommunisták közötti vitát miután a két párt vezetése „megoldotta” megnyílt az út Dinnyés Lajos (FKgP) új kormányának megalakításához, amelyben a belügyi tárcát Rajk László (MKP), a honvédelmit Veres Péter (NPP) kapta és az egyik miniszterelnök helyettesi posztot, pedig Rákosi Mátyás töltötte be.

Az MKP vezetése azonban nem elégedett meg az elért eredményekkel és tovább folytatta politikai ellenlábasai háttérbe szorítását, és a hatalom további koncentrációját. Miután a Szociáldemokrata Pártot elhagyták a kommunistákkal nem szimpatizálók, megnyílt az út egy szorosabb együttműködési keret kialakítására az MKP és az SZDP

¹⁸⁰ A magyar békeszerződés (1947. február 10.) In. Halmosy 80. o.

¹⁸¹ Izsák Lajos: Rendszerváltástól rendszerváltásig Magyarország története 1944–1990. Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1998. 90. o.

között. 1948. június 12-én az MKP IV. és az SZDP XXXVII. Kongresszusának együttes ülésén kimondták a két párt egyesülését Magyar Dolgozók Pártja (MDP) néven. Az új párt elnökévé Szakasits Árpádot (SZDP), míg a valódi hatalommal rendelkező főtitkári posztra pedig Rákosi Mátyást választotta a kongresszus. Az MDP megalakulása egyben korszakhatárt is jelentett a magyar történelemben. Az új tömegpárt létrejötte már jelezte, hogy hazánkban a sztálini szovjet gyakorlatnak megfelelően végéhez közeledik az egypártrendszer kialakítása. Az MDP ezt követően nem csak a politikai életet uralta, hanem már állami feladatokat is képes lett idővel ellátni. Ennek a sajátos sztálini gyakorlatnak az eredményeként az állami élet irányítása idővel két centrumból történt, nevezetesen az MDP pártapparátusából, illetve a magyar államigazgatásból. Ennek a sajátos kettőségnak az eredményeként lelassult a döntéshozatal, sajátos szervezeti rivalizálás jött létre a két centrum között és nem utolsósorban, alacsony határfok és magas költségek jellemezték a döntések realizálását.

A párt és az állami élet feladatainak összekeveredésének eredményeként, az egyre gyakrabban jelentkező működési zavarok lehetőséget adtak a pártvezetésben egy szűk körű döntéshozói csoport kialakulására. Ennek a folyamatnak az eredményeként, 1950-re a „Trojka” kezében összpontosult a tényleges hatalom Magyarországon.¹⁸² A hatalomkoncentráció folyamatát olyan események jellemzik, mint Farkas Mihálynak honvédelmi miniszterré történt kinevezése 1948. szeptember 9-én, majd a Rákosi irányvonal helyességét megkérdőjelezőkkel szembeni leszámolás először a pártapparátusban, majd az állami irányítás rendszerében. Ebbe a folyamatba illeszkedett bele több magas rangú honvéd tábornok és főtiszt eltávolítása a hadseregből, majd kivégzése illetve bebörtönzése is. A honvédelmi irányítás rendszere ennek a folyamatnak az eredményeként végül a szűk körű „Trojka” kezébe került, ahol már minden kontrol nélkül dönthettek Magyarország sorsáról.¹⁸³

4. Az átalakuló katonapolitikai környezet 1947 – 1948.

Az MDP vezetőinek hatalmi koncentrációs törekvéseit egyéni ambícióikon túl, tovább gerjesztette a világpolitikában lezajlott változások. 1947 elejére az amerikai vezetésben megérlelődött a Szovjetunióval történő szembe fordulás szándéka. A fordulat előkészítésében Kennan Moszkvából küldött „hosszú távirata”¹⁸⁴ mellett nagy szerepe volt Winston Churchill korábbi brit miniszterelnök is, aki az európai politikai helyzet veszélyes változásaira felhívva az amerikaiak figyelmét, aktív európai szerepvállalásra ösztönözte őket.

„A Balti-tenger mellett fekvő Stettintől az Adriai-tenger mentén fekvő Triesztig vasfüggöny ereszkedik le Európára. E vonal mögött vannak Közép- és Kelet-Európa régi államainak összes fővárosai – Varsó, Berlin, Prága, Bécs, Budapest Belgrád, Bukarest és Szófia. Mindezek a híres városok és országuk lakóssága a szovjet szférában fekszik és

¹⁸² Rákosi Mátyás, Gerő Ernő és Farkas Mihály a párttagság tudta és felhatalmazása nélkül kisajátította a párt és az állami élet irányítását. Erről az MDP tagsága, majd csak 1953 közepén szerzett tudomást.

¹⁸³ Germuska Pál – Nagy Tamás: Az MDP Államvédelmi Bizottság, Honvédelmi Bizottsága és a Honvédelmi Tanács. In. Múltunk, Politikatörténeti folyóirat, XLIX. Évfolyam, Budapest. 2004/1.

¹⁸⁴ Georg F. Kennan az USA moszkvai nagykövetségének első ügyvivője 1946. február 22-én Washingtonba küldött „hosszú táviratában” részletesen bemutatta a szovjet vezetés jellemzőit, nagyhatalmi ambícióit.

valamilyen formában alá vannak vetve nem csak a szovjet befolyásnak, hanem Moszkva egyre nagyobb mértékű ellenőrzésének.”¹⁸⁵

Az amerikai kormányzat érzékelve a Szovjetunó világpolitikai befolyásának növekedését és az európai helyzet rendezetlenségét (görög polgárháború), döntő elhatározásra jutott. 1947. március 12-én Truman amerikai elnök az amerikai törvényhozáshoz intézett üzenetében, úgy hirdette meg a szovjet befolyás feltartóztatását, hogy közben egyszer sem említette a Szovjetunió nevét. Helyette Truman inkább azokat a létfontosságú érdekszférákat jelölte meg, amelyek ma is elsősorban fontosak a nyugati világ számára.

„Ha Görögország egy fegyveres kisebbség ellenőrzése alá kerülne, ez azonnal komoly hatást gyakorolna szomszédjára, Törökországra. A zűrzavar és rendetlenség kiterjedhetne az egész Közel – Keletre.”¹⁸⁶

Moszkvában érzékelve az amerikai vezetés új, a konfrontációt is vállaló irányvonalát, úgy döntöttek, hogy felgyorsítják az általuk ellenőrzött közép-európai térség beintegrálódását saját érdekszférájukba. 1947. szeptember 22–27. között a lengyelországi Szklarska-Poreba-ban megalakult Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának (Kominform) a feladata lett, hogy a sztálini elveknek megfelelően összehangolja az európai kommunista és munkáspártok tevékenységét. Zsdanov – a szovjet delegáció tagja – a nemzetközi helyzetet értékelve, és válaszul a korábbi nyugati terminológiára¹⁸⁷, a világot két táborra osztotta.

„Az egyik oldalon az imperialista és antidemokratikus tábor áll, a másikon az antiimperialista demokratikus tábor”¹⁸⁸

A szovjet–amerikai konfrontáció erősödésével a két nagyhatalom saját befolyási övezetében értékrendjének megfelelően ösztönözte a vele együttműködni kész erők hatalomra jutását, majd ezt követően azokkal szoros együttműködést alakított ki. A szovjet befolyási övezetben a moszkvai vezetés nem tűrt meg semmi olyan kezdeményezést, amely érdekeivel ellentétes lehetett volna. A sztálini szovjet szocialista modellt azonban a Tito vezette Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) nem fogadta el, sőt azt éles kritikával illette. A szovjet – jugoszláv viszony ezért rövid idő alatt oly mértékben elmérgesedett, hogy a Kominform 1948. június 27-i bukaresti konferenciáján a JKP-t kizárta tagjai sorából. Tito és a délszláv állam ettől a pillanattól kezdve a szocialista tábor számára árulóvá vált, és így a konferenciát követően Magyarország és Jugoszlávia közötti viszony rövid idő alatt ellenségessé vált. Rákosiék mindenben meg kívánva felelni a moszkvai elvárásoknak, 1948 második felében utasították a magyar katonai vezetést, hogy kezdje meg a felkészülést egy Jugoszláviával szembeni esetleges katonai összecsapásra. Mindezek eredményeként Magyarországon elsődlegesen fontossá vált a Jugoszláviával szomszédos déli határszakasz megerősítése, majd a feszültség növekedésével megerősítése. A nemzetközi életben, már amúgy is meglévő nagy feszültséget, ugrásszerűen megnövelte az 1948 nyarán kirobbant a berlini válság és az 1950-ben elkezdődött koreai háború. Az egyre „fagyosabbá” váló nemzetközi légkörben idehaza a magyar vezetés még tovább fokozta a háborús hangulatot és látványosan növelte a katonai kiadásokat.

¹⁸⁵ Churchill fultoni beszéde 1946. március 5. In. Halmosy: 66. o.

¹⁸⁶ A Truman-doktrina Washington, 1947. március 12. In. Halmosy: 124. o.

¹⁸⁷ Churchill fultoni és Truman kongresszusi beszédében egyaránt szabad és rab nemzetekre osztotta Európa népeit, attól függően, hogy az angolszász, illetve a szovjet érdekszférában éltek. Churchill és Truman a nyugati befolyási övezetet tekintették a szabadnak, míg a szovjetet ezzel ellentétesnek.

¹⁸⁸ A. Zsdanov: A nemzetközi helyzetről. In. A tartós békéért, a népi demokráciáért. Szikra Kiadó, Budapest, 17. o.

5. Védelmi rendszer kiépítése a déli határszakaszon

Az 1947-es párizsi békeszerződés által a Magyar Honvédség számára meghatározott szervezeti és létszám keretek kitöltését a magyar katonai vezetés 1947-1948 között még csak fokozatosan tudta elképzelni. A katonai vezetők tisztában voltak a hadsereg állapotával, a fejlesztés költségeivel, és annak a korabeli magyar társadalomra gyakorolt hatásaival. A szovjet – amerikai konfrontáció éleződésével, valamint a megromlott jugoszláv-magyar viszony hatására, az MDP vezetése döntött a hadsereg extenzív fejlesztéséről, valamint a katonai kiadások emeléséről. Ennek eredményeként 1952 végéig látványosan bővült a Magyar Néphadsereg úgy létszámában, mint szervezeteinek számában és fegyverzetének nagyságában. A Magyar Néphadsereg létszáma az 1952–1953-as kiképzési évre már meghaladta a 219 000 főt¹⁸⁹, és magyar katonai kiadások – a későbbi hivatalos adatok szerint – ekkora már meghaladták a nemzeti jövedelem több mint 15%-át¹⁹⁰. A védelmi szektor látványos fejlesztése eredményeként drasztikusan csökkent a magyar lakosság életszínvonala, amit az MDP vezetése a pártpropaganda és a belső ellenség elleni hajtóvadászat fokozásával kívánt ellensúlyozni.

A félévente kiadott új hadrendek jól mutatták, hogy az erőltetett ütemű fejlesztés eredményeként a Magyar Néphadsereg szervezete állandó változásban volt. A szervezeti átalakítások a Magyar Határőrséget sem hagyták érintetlenül. 1949 nyarán a Honvédelmi Minisztérium (HM) vezetésének döntése értelmében¹⁹¹ elkezdődtek a Határőrségnek az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) részére történő átadásáról szóló tárgyalások, amelyek eredményeként 1950. január 1-től már az ÁVH ellenőrizte a határok őrzését.¹⁹² Az államhatár védelmének elsődleges feladata mellett azonban a Határőrségnek háborús időszakban együtt kellett működnie a Magyar Néphadsereggel.

A Jugoszláviával történt szakítást követően napirendre került Magyarország déli határának megerősítése.

„Az Államvédelmi Hatóság Határőrség déli zászlóaljainak területén szükségessé vált műszaki (sic) zár építését (sic) a Honvédelmi Minisztérium Műszaki (sic) Parancsnoksága 1950. szeptember 18-án befejezte.”¹⁹³

A HM által kiküldött bizottság jelentéséből megtudhatjuk, hogy az elvégzett műszaki munkák minősége messze elmaradt az elvárt szinttől. Ennek háttérében a rövid idő határidőt, a kellően el nem határolt hatásköröket és a hanyag munkavégzést jelölték meg a későbbi jelentés készítői. A dokumentum készítői több olyan javaslatot is megfogalmaztak úgy a HM Műszaki Parancsnokságának, mint a Határőrség vezetésének részére, amelyek megvalósításával kiküszöbölhetőek lettek volna a hiányosságok.

„...a Határőrség a telepített (sic) műszaki (sic) zárat és a drótkerítést (sic) a műszaki zár mellett közvetlen lejárással hatékonyabban ellenőrizze és az észlelt hiányosságokat saját hatáskörében oldja meg.”¹⁹⁴

¹⁸⁹ Hadtörténelmi Levéltár (HL.) Magyar Néphadsereg (MN.) Honvédelmi Minisztérium (HM.) 53/166. 1961/T. 28. csomó (cs.)

¹⁹⁰ HL. MN. HM. 53/166. 1961/T. 28. cs.

¹⁹¹ HL. MN. HM. Titkárság 1967/T. 102/05/1 1. ö. e.

¹⁹² Minisztertanács 1949. december 29-i rendelete.

¹⁹³ Jelentés a déli határrész zárásának felülvizsgálásáról. HL. MN. HM. Titkárság 1950/T. 1. doboz (dob.) 219. pagina (p.)

¹⁹⁴ Jelentés... 224. p.

Mint a javaslatból is kiderül, 1950 végén Magyarország déli határa mentén már létezett egy olyan műszaki zár, amely megnehezítette az illegális határátlépést. Azonban az egyre feszültebbé váló magyar-jugoszláv viszony következtében a magyar politikai és katonai vezetés már kevésnek érezte az egyszerű műszaki határzárat. A Magyar Néphadsereg 1950. november 1-én érvénybe lépő „Kossuth” hadrendje már jól mutatja, hogy a hadművelleti fő irányt Jugoszlávia felé képzelték el ebben az időben. A magyar stratégák úgy vélték, hogy az első lépcsőben elhelyezkedő 3. kecskeméti és 6. székesfehérvári lövészhadtestek alakulatai előtt szükséges egy védővonal kiépítése. A megerősített határvonal feladata lett volna, hogy déli irányból érkező támadás első hullámát legalább addig fogja fel, amíg a Magyar Néphadsereg tartalékosokkal való feltöltését követően - a Magyarországon állomásozó Szovjet Hadsereg kijelölt alakulataival együtt - képes lesz egy ellentámadás megindítására Jugoszlávia irányába. Mint oly sok állami nagyberuházásról, így erről is az MDP Központi Vezetőségének (KV) Titkárságán döntöttek.

„1951. évi június (sic) 2-án a Titkárság megtárgyalta a Honvédelmi Minisztérium javaslatát a déli határ megerősítése (sic) tárgyában és azt elvileg jóváhagyta.”¹⁹⁵

Az építkezésekre a szükséges összegeket a Beruházási Banknál ugyan elkülönítették, azonban Gerő Ernő, aki ebben az időben a gazdasági ügykért volt a felelős az MDP vezetésében, kételkedett a kivitelezés hatékony megszervezésében:

„Az erődítéseknel (sic) 600 millió forint és mintegy 125. 000 kh területnek a termelésből való kivpnásáról (sic) van szó, feltéve, hogy amikor majd konkrétan megállapítják (sic) a vonalat, nem kétszerekkora (sic) lesz az összeg és a terület. Nyilván szükség van az erődítésre (sic) és kétségtelen, hogy erre áldozni kell. De arról nem vagyok meggyőződve, hogy ezt csakis így (sic) lehet megvalósítani (sic).”¹⁹⁶

A helyzetet tovább nehezítette, hogy a Magyar Néphadseregben ekkor nem volt megfelelő szakmai ismeretekkel és gyakorlattal rendelkező erődítési szakember. Ezért nem csoda, hogy szovjet tanácsadók kezdték el az erődrendszer tervezési munkálatait. Az építkezés végrehajtására, a szovjet tanácsadók javaslatai alapján, a Honvédelmi Minisztérium szervezetébe tartozó Műszaki Parancsnokság alárendeltségében létrehozták az Erődítési Csoportfőnökséget, amelynek három Építési Parancsnoksága alá nyolc építő zászlóaljat rendeltek.¹⁹⁷ Az „YD”¹⁹⁸ építkezést a háborús légkör miatt, minél hamarabb be kellett fejezni. Ezért nem meglepő, hogy az építők már azelőtt elkezdték a földmunkákat, hogy a tervek elkészültek volna. Tovább rontotta az építkezés színvonalát, hogy nem szakemberek szolgáltak az építő zászlóaljaknál. Ma már groteszknak tűnhet, hogy egy szigorúan titkos beruházáson a rendszer által politikailag megbízhatatlannak minősítettek és büntetett előéletű sorkatonák dolgoztak.

Mindezek után azon már nem is lehet meglepődni, hogy az 1952-ben megkezdett szigorúan titkos építkezésnél pénzügyi bonyodalmak jelentkeztek. Erről egy 1956. június 5-én készült jelentésben ez olvasható:

„Igen nagymértékben rányomta a lazaság bélyegét az a körülmény, hogy az YD. felhasználását sem az Országos Tervhivatal, sem a Beruházási Bank közegei nem ellenőrizhették, a Honvédelmi Minisztériumon belül pedig ilyen független ellenőrző szervet

¹⁹⁵ HL. MN. HM. Titkárság 1956/T. 2. dob. 1. cs. 214. p.

¹⁹⁶ Gerő Ernőnek 1951. augusztus 3-án Rákosi Mátyáshoz írt leveléből. Magyar Országos Levéltár (MOL.) M-KS. 276. fond (f.) 65. csoport (cs.) 195. őrzési egység (ő. e.) 122. pagina (p.)

¹⁹⁷ HL. MN. HM. Titkárság 1956/T. 2. dob. 1. cs. 216. p.

¹⁹⁸ Az építkezés fedőneve.

*nem állítottak fel. Az anyag- és pénzkezelés hiányosságára vezetett az a körülmény is, hogy a munka megindításakor (sic) nem állítottak (sic) fel egy központi könyvelőséget, amely a munka specialitásának megfelelő anyag- és pénzkezelést folytatta volna.*¹⁹⁹

Az építkezések befejezését követően a karbantartási költségek mértéke okozott újabb problémákat a magyar vezetésnek. Az MDP KV. Titkárságának 1954. október 14-i ülésén ismét napirendre került az erődrendszer kérdése, amikor is a pártvezetés szembesült a kialakult helyzettel:

„A védőkörletek műszaki (sic) állapota és hadihasználhatósága a honvédségi őrzés és karbantartás jelenlegi rendszere mellett tehát nincs megnyugtatóan biztosítva (sic). A védőkörletek álcázása nem megfelelő, több körletben az árkok beomlottak, egyes létesítmények (sic) rendkívül (sic) elhanyagoltak. Az árkok és létesítmények (sic) a nagy esőzések és a vízelvezetés (sic) hiányából több helyen vízzel (sic) telítődtek (sic), területük gázos, elűt a környezettől és messziről észrevehető.”²⁰⁰

A helyzet kialakulásáért részben a Határőrség és a Magyar Néphadsereg is felelős volt, mert az erődrendszer karbantartására kijelölt alakulataik között nem történt meg pontosan a feladat elhatárolás. Azonban ha a valódi okokhoz kívánunk eljutni, akkor látni kell, hogy 1953-ban olyan változások zajlottak le a világpolitikában, amelyek ismét gyökeresen átalakították Magyarország külső és belső viszonyrendszerét, és leértékelték a déli erődrendszert.

6. A nyugati határszakasz felértékelődése

1953-ban mind a két szuperhatalom vezetésében lezajlott változások eredményeként, megkezdődött a nagyhatalmi viszonyrendszer átalakulása. Az 1952-es amerikai elnökválasztáson a Republikánus Párt színeiben induló, második világháborús veterán tábornok, Dwight D. Eisenhower győzött. Eisenhower 1953. januári hivatalba lépését követően rövid időn belül világossá tette, hogy az új amerikai vezetés - méltányolva a szovjet nagyhatalmi érdekeket - kész bizonyos kompromisszumok megkötésére Moszkvával. A washingtoni elképzelések megvalósulását sajátosan segítették a szovjet vezetésben bekövetkezett változások. Sztálin 1953. március 5-i halálát követően, a diktatúrák jellemzőjeként, hatalmi harc robbant ki Moszkvában. A színpalak mögött lezajlott küzdelmek és alkuk eredményeként végül is Nyikita Sz. Hruscsov lett a Szovjetunió elsőszámú vezetője. Hruscsov elődjétől eltérően, már késznek mutatkozott a második világháborút követően kialakult status quo tudomásul vételére. Megállapítható, hogy úgy a szovjet, mint az amerikai vezetés nem mondott le érdekei érvényesítéséről, de a nemzetközi életet és a kettőjük viszonyát ekkorra már feleslegesen terhelő ellentétek felszámolására törekedtek. A szuperhatalmak egyező érdekeinek megvalósulását mutatta a koreai háború tűzszünettel való lezárása 1953-ban, majd a kétoldalú kapcsolatok rendezése is.

A hruscsovi szovjet vezetés érezve a közép-európai helyzet megoldatlanságát, megkezdte a szovjet-jugoszláv kapcsolatok normalizálását. Sőt, Moszkvában már attól sem zárkóztak el, hogy napirendre kerüljenek az Ausztria jövőbeni státuszáról szóló tárgyalások. Ez utóbbi folyamatok eredményeként Magyarország katonapolitikai környezete néhány év alatt gyökeresen átalakult. A moszkvai vezetés számára a sztálini irányelveket továbbra is mereven követő Rákosi Mátyás, egyre kényelmetlenebbé vált. 1953 májusában a

¹⁹⁹ HL. MN. HM. Titkárság 1956/T. 2. dob. 1. cs. 224. p.

²⁰⁰ MOL. M-KS. 276. f. 53. cs. 198. ó. e. 139. p.

Moszkvába rendelt magyar vezetést a házigazdák kemény bírálóiban részesítették. Hruscsovék döntöttek Rákosi háttérbe szorításáról, és Nagy Imrét bízták meg az új magyar kormány vezetésével. A szovjet vezetés ezen lépései jól mutatják, hogy a velük szövetséges államok mennyire ki voltak szolgáltatva a Moszkva nagyhatalmi érdekeinek. Ezért nem meglepő, hogy az új magyar vezetés többek között hozzájárított a Jugoszláviához fűződő kapcsolatok normalizálásához. Ahogy javult a magyar–jugoszláv kapcsolat, úgy vesztette el jelentőségét a déli határon, néhány évvel korábban, kiépített erődítési rendszer.

Mivel Moszkvának érdeke fűződött a jugoszláv–magyar kapcsolatok normalizálásához, ezért a magyar vezetésben lezajló hatalmi harcok²⁰¹ sem akadályozták meg, hogy az MDP Politikai Bizottságának (PB) 1955. október 6-i ülésén Bata István honvédelmi miniszter²⁰² javaslatát elfogadják.

„...javaslom a megrongálódott akadályrendszert fokozatosan elbontani és a még felhasználható akadályokat telepítésre előkészítve a csapatoknál tárolni.”²⁰³

Ahogy a déli határ elvesztette prioritását a magyar katonapolitikában, úgy értékelődött fel Magyarország nyugati, Ausztriával közös határszakasza. Ennek háttérében ismét a szovjet–amerikai viszonyrendszer megváltozása keresendő. Mind Moszkvában, mind Washingtonban felerősödtek azok a vélemények, hogy a második világháborúban győztes nagyhatalmak garanciájával, létre lehetne hozni egy önálló, de semleges Ausztriát. A terv megvalósításának első lépéseként, ezért megkezdődött az Ausztria területén ekkor még mindig ott állomásozó megszálló csapatok kivonása. Miután a megszálló csapatokat elhagyták szomszédunk területét, 1955. május 15-én Bécsben az Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia és a Szovjetunió külügyminiszterei aláírták az osztrák államszerződést. A szerződés július 27-i hatályba lépésével, Ausztria ismét visszanyerte önállóságát. Az önálló osztrák állam, amely azonban nem tartozott egyik nagyhatalom érdekszférájába sem, alapvetően átértékelte a magyar határőrizeti prioritásokat. Piros László belügyminiszter 1955. július 7-én az MDP PB ülésén következőképpen értékelte a kialakult helyzetet:

„A Magyar Népköztársaság államhatárának nyugati (ausztriai) szakasza határőrizet szempontjából a legfőbb, legaktívabb iránynak tekinthető. E határszakasz szilárd, biztonságos őrzésének jelentősége az utóbbi időben növekszik;

a. az osztrák államszerződés megkötése következtében előállott új helyzet által,

b. az osztályharc éleződése következtében nyugat felé növekszik a határsértés kísérletek (sic) száma, továbbá várható, hogy a nyugati határszakaszon keresztül az imperialista hírszerző (sic) szervek is aktívabb(sic) tevékenységet fognak folytatni.”²⁰⁴

Jól látható, hogy a semleges Ausztria, már nem azt a kockázati tényezőt jelentette Magyarországra, mint korábban Jugoszlávia. A magyar katonai vezetésnek Ausztria irányából már csak azért sem kellett támadásától tartania, mert egyrészt az osztrák hadsereg sem méretében, sem fegyverzetében nem jelentett veszélyt szomszédaira, másrészt a nyugati szomszédunkból kivont szovjet katonai alakulatok jelentős részét hazánkban állomásoztatták „ideiglenesen”. Sokkal nagyobb veszélyt látott az MDP vezetése abban, hogy a könnyen átjárható osztrák–magyar határon tömegesen hagyhatják el az országot

²⁰¹ A Nagy Imre és Rákosi Mátyás között 1953–1956 közötti lezajló hatalmi harc nem csak az MDP tagságát érintette, hanem az ország lakosságára is döntő hatással volt.

²⁰² 1956. július 4-én megalakult Nagy Imre kormányában, a korábbi vezérkar főnök, Bata István kapta meg a honvédelmi tárca irányítását.

²⁰³ HL.MN.HM. Titkárság 1955/T/1.doboz 115.p

²⁰⁴ MOL. M-KS. MDP. PB. 53/241. ó.e. 26.p.

azok, akik a létező szocializmussal nem értenek egyet. Nem csoda, hogy az a politikai rendszer, amely magát a létező legjobbnak tartotta, nehezen vette tudomásul, állampolgárainak ezt a sajátos kritikáját.

A magyar politikai vezetés régi reflexeinek újjáéledésétől tartva, az Osztrák Kommunista Párt 1956 májusában, levélben kérte az MDP vezetését:

„...azzal a kéréssel fordulunk Önökhöz, lehetséges volna-e Önöknek, a magyar kormány figyelmét a határzárlat megszüntetésének fontosságára irányítani (sic) és odahatni, hogy teljesülne az osztrák lakosság erre vonatkozó kívánsága (sic).”²⁰⁵

Az MDP PB vezetés ekkor még nem fogadta el osztrák testvérpártja kérését,²⁰⁶ azonban a külpolitikai helyzet további javulásával 1956. május 24-i ülésén az MDP PB. már úgy döntött, hogy:

„A műszaki (sic) zár lebontásával egyidőben az összes szükséges intézkedéseket meg kell tenni a biztonságosabb határőrizet érdekében. Be kell vezetni a rejtett technikai eszközök alkalmazását, hatékonyabbá és eredményesebbé kell tenni a felderítő (sic) munkát, fokozottabban kell biztosítani (sic) a mélységi területet.”²⁰⁷

A magyar politikai vezetés miután megtette a nyugati határszakasz fokozottabb őrzése érdekében szükséges lépéseket, az MDP PB 1956. augusztus 24-i ülésén született határozatában a déli határsáv megszüntetésével kapcsolatban többek között kimondta:

„A déli határsávból 1949 óta... kitelepített (sic) személyek korábbi lakóhelyükre visszaköltözhetnek. Ez mintegy 4.000 fő 16 éven felüli lakost érint.”²⁰⁸

Az MDP vezetése ezzel a döntésével a magyar határőrizet súlypontját az osztrák–magyar határra tette át, amely 1989-ig, a hidegháború végéig prioritást élvezett a Határőrség munkájában.

²⁰⁵ MOL. M-KS. 276.f. 53. cs. 285. o. e. 11. p.

²⁰⁶ MOL. M-KS. 276.f. 53. cs. 285. o. e. 1. p.

²⁰⁷ MOL. M-KS. 276. f. 53. cs. 288. o. e. 74. p.

²⁰⁸ MOL. M-KS. 276. f. 53. cs. 300. ó. e. 14. p.